

CSÁNYI VILMOS, MIKLÓSI ÁDÁM (SZERK.):
FÉKEVESZETT EVOLÚCIÓ

TYPOTEX KIADÓ, BUDAPEST, 2010.

180 OLDAL, 2800 FT

ISBN 978-963-2792-87-3

A Csányi Vilmos és Miklósi Ádám által szerkesztett Fékevesztett evolúció című kötet az emberiség olyan – a fajfejlődés szempontjából megalapozottnak tekinthető (tehát eredendően valamilyen evolúciós célt szolgáló) – viselkedésmódjait járja körül, amelyek napjainkra eltávolodtak eredeti céljuktól, és „fékevesztetté”, kontrollálatlaná váltak. Ezeket a *megszaladási jelenségeket* ismertetik a könyvben olvasható izgalmas, és témájukban igen változatos tanulmányok. A szerzők végzettsége, kutatási és érdeklődési területe is színes képet mutat, hiszen van köztük biológus, etológus (Csányi Vilmos, Miklósi Ádám, Ujfalussy Dorottya), pszichológus és kulturális antropológus (Demetrovics Zsolt), történész, muzeológus, szexológus és a társadalom-orvostan szakembere (Forrai Judit), valamint tüdőgyógyász, belgyógyász, endokrinológus, diabetológus, a Fővárosi Önkormányzat Péterfy Sándor utcai Kórházának egykori osztályvezető főorvosa (Fővényi József) is. A szerzők, bár a társadalom más és más szegmenseit, az emberi viselkedés más és más formáit mutatják be, ezen jelenségek háttérében mindnyájan a megszaladást, az evolúciós és kulturális gyökerektől való elszakadást tartják meghatározónak.

Csányi Vilmos bevezetőjében (1. fejezet) röviden ismerteti a kötet legfontosabb kérdésselvetéseit, körüljárja a megszaladási jelenségek biológiai és kulturális vonatkozásait, egyfajta tematikus vázat építve a többi tanulmány köré. A megszaladási jelenségek, amint azt Csányi megfogalmazza, az ember esetében ugyan kulturális természetűek, de legtöbb esetben biológiai alapokon nyugszanak. Az evolúcióban pedig akkor fordul elő ilyen megszaladás, ha „valamilyen szelekciós hatás egy tulajdonságot optimális paraméterein túl, minden korlát nélkül változtat, növel”.

Miklósi Ádám első tanulmánya (2. fejezet) meghatározóan a megszaladási jelenségek szexuális szelekcióval kapcsolatos aspektusaival foglalkozik. Miklósi, a téma bemutatásakor, legtöbbször a Fisher nevéhez köthető elméleti modellre hivatkozik, miszerint a hímek azért mutatják a megszaladási jelenségek különböző formáit, mert azok az adott evolúciós pillanatban a nőstények preferenciájának részét képezik, ily módon – még ha az adott, extrém sajátosság akár az életben maradás esélyeit is rontja – a hímeknek a reprodukció szempontjából érdekében áll majd, hogy ezt a megszaladási jellegzetességet produkálják. Jó példa erre a pávahímek élénk színű és meghosszabbodott farktollazata, amely könnyen felhívja a ragadozók figyelmét a toll hordozójára, ráadásul az esetleges menekülést

is megnehezíti. a nőtények azonban azokat a hímeket fogják választani, akik a többi egyednél hosszabb és élénkebb színezetű farktollal rendelkeznek. Az ember esetében a szexuális szelekciós mechanizmusok olyan kulturálisan is meghatározott jellemzőkben mutatkoznak meg, mint amilyen például az arc szépsége, a férfi testi ereje és bátorsága, illetve az agy méretének megnövekedéséhez kapcsolhatóan az intelligencia, a szellemi képességek minél magasabb szintje.

Miklósi második tanulmányában (3. fejezet) a megszaladás kulturális tényezőit elemzi. Az emberiség egyes preferenciáinak átadása ugyanis nemcsak genetikai, de kulturális úton is végbemehet, mint ahogyan a „megszaladt jelleg kifejezésének módja is”. Gondolhatunk itt például az adott korra jellemző státuszszimbólumokra, a divatra, a pénzhalmozás tendenciáira. Az ilyen, kulturálisan közvetített preferenciák a másodlagos megszaladási jelenségek részét képezik – szemben a genetikailag továbbörökített elsődleges megszaladási jelenségekkel. Az ember esetében az egyes preferenciák hajtóereje a kultúrába ágyazódik. Érdekes különbség még az állatokra és emberekre jellemző megszaladási jelenségek között, hogy az ember esetében a kulturális kölcsönhatások következtében az egyes preferenciák megszaladása mintegy láncreakciószerűen más preferenciák megszaladását eredményezi. Miklósi példájával: a dominancia szerepének megszaladása (pl. a sztárkultusz, a sztárság extrém mértékben megszaladt preferenciája) a dominanciához köthető egyéb preferenciák megszaladásához vezethet (pl. a sztárok által fogyasztott ételek és italok értéke a többség számára megnövekedik).

Fővényi József a metabolikus szindróma és a 2-es típusú diabetes prevalenciájának rohamos növekedését szemlélteti a megszaladási jelenségek keretein belül (4. fejezet). A fokozatosan csökkenő fizikai aktivitás, az élelmiszeripar fejlődése, valamint a kalóriagazdag ételek könnyű hozzáférhetősége folytán napjainkban mind gyakrabban találkozhatunk a 2-es típusú diabetes, illetve annak előállapota, a metabolikus szindróma előfordulásával. A metabolikus szindróma fő tünete a hastáji, zsigeri elhízás, ami a metabolikus folyamatok megváltoztatása által növeli az inzulinrezisztencia valószínűségét, vagyis a hasnyálmirigy Langerhans-szigeteiben termelődő inzulin metabolikus hatékonyságát. Az ipari társadalmakra jellemző élelmiszerek többsége elvesztette kapcsolatát a természetes alapanyagokkal, helyettük mesterséges aromákat, adalékanyagokat és különféle ételszínezékeket találhatunk bennük, ráadásul minden korábbinál nagyobb gyakorisággal fogyasztunk cukrot, zsiradékot, és állati fehérjéket. A jelenkor korlátlan mohósága – az evés, a falás sokak számára az elsődleges örömforrássá lépett elő – kétségkívül és újfent jó példája az evolúció kontrollvesztettségének.

A prostitúció mint megszaladási jelenség képezi Forrai Judit tanulmányának (5. fejezet) elsődleges témáját. Az evolúciós pszichológia általában úgy értelmezi az emberi párválasztás stratégiáit, hogy a nők elsősorban a biztonságot, az utódnevelés minél kedvezőbb körülményeit, és ily módon a lehető legmegbízhatóbb férfit keresik, aki képes ellátni a családot, illetve aki képes biztos egzisztenciát

teremteni számukra. A férfiak ezzel szemben arra törekednének, hogy minél több partnerrel létesítsenek szexuális kapcsolatot, megnövelve ezzel genetikai állományuk továbbörökítésének valószínűségét. Forrai tanulmányában e nézetrendszernek ellentmondóan arról olvashatunk, hogy a rövid távú és eredendően szexuális alapokon nyugvó párkapcsolatok a nők esetében is evolúciós célt szolgálhatnak, hiszen ily módon nekik is lehetőségük nyílik arra, hogy kipróbálják „vonzerejüket”, hogy körvonalazni tudják, mennyire „jó minőségű” partnerrel képesek kapcsolatot kialakítani.

A régebbi korokban tapasztalt többnejűség miatt sok férfi partner nélkül maradt, ez pedig a legtöbb esetben agressziót, erőszakot szült, ami a csoport, a közösség biztonságát is fenyegette. Ennek következtében azok a nők, akik valamilyen okból kifolyólag nem tudtak hosszú távú kapcsolatot létesíteni egyik férfival sem, gyakorlatilag a közösség érdekeit szolgálva ajánlották fel szolgálataikat e partner nélkül maradt férfiaknak. Ősi, és csoportdinamikailag megalapozott sajátosság ez, a prostitúció napjainkra mégis a megszaladási jelenségek sorába állt, mert a jelenkor prostituáltjainak nagy többsége már nem önszántából, hanem erőszak hatására végezi tevékenységét, az ezért kapott jutalmat (ellenértéket) pedig csak a legritkább esetben tarthatják meg, a szolgálatot igénybe vevő férfiak száma pedig (a 19. századtól kezdődően) rohamos mértékben megnőtt.

Ujfalussy Dorottya Júlia a testképzavarokat és a táplálkozási rendellenességeket mutatja be az evolúcióbiológia és a humánétológia szemszögéből (6. fejezet). A szépség mint a szaporodóképesség közvetett mutatója evolúciós szempontból is érthető célként szolgálhat, az adott korra jellemző, preferált fenotípus hordozása pedig kétséget kizáróan előnyt jelenthet a párválasztásban. Az emberiség azonban a szépséggel való foglalkozás mértékében, valamint a szépség elérésére tett erőfeszítések tekintetében is elvesztette kontrollját, a tökéletes megjelenés eszméje számos kultúrában központi szerepet kapott. A túlzottan vékony, és evolúciósan, a szaporodóképesség szempontjából sem követendő szépségideálok, amelyeket leginkább a média közvetít felénk, kóros befolyást gyakorolhatnak arra a képre, amit testünkről alkotunk. Nem véletlen tehát, hogy a szépség ilyen fokú hajszolása rendkívüli módon megnövelte a testképzavarok és a táplálkozási rendellenességek előfordulási gyakoriságát. Az anorexia nervosa, a bulimia nervosa, az izomdiszmorfia (vagy inverz anorexia), és legújabban az orthorexia nervosa (vagyis az egészséges táplálkozással való foglalkozás túlzott mértéke) lassan sajnos népbetegséggé válnak.

Demetrovics Zsolt a különféle addiktológiai zavarokat tekinti át a megszaladási jelenségek tükrében (7. fejezet). Már az ember gyümölcssevő ősei is preferenciát mutattak a magasabb tápértékkel bíró, erjedésnek indult gyümölcsök iránt, ezzel pedig párhuzamba állítható a rendszeres, de kis mennyiségű, minőségi alkoholfogyasztás szervezetre gyakorolt pozitív hatása. A pszichoaktív szerhasználat a mezolimbikus jutalmazó rendszerben dopamin felszabadulást idéz elő, ami

megerősítő hatást gyakorol e szerek fogyasztójára. Az emberiség mindig is fogyasztott alkohol tartalmú italokat, illetve tudatmódosító, pszichoaktív szereket, de ezek használata korábban kulturálisan szabályozott keretek között maradt (pl. egyes törzsek kizárólag spirituális indíttatásból fogyasztották a különféle drogoikat). Az elmúlt évtizedekben azonban a szerhasználat is megszaladt, lévén, hogy a fogyasztás elszakadt e kulturális szabályozóktól, és öncélúvá, fékevesztetté vált. A szerhasználat azonban így sem tekinthető teljességgel irracionális, okok és célok nélküli viselkedésmódnak, hiszen szolgálhat egyfajta öngyógyítási-öngyógyszerezési erőfeszítésként, a közösségbe való beilleszkedés eszközeként, vagy éppen a széteső család összetartására tett kétségbeesett kísérletként is. A használat szekularizálódása, kulturális gyökereitől való elszakadása viszont mindezek fényében is nagyban hozzájárult az addiktológiai zavarok fokozatos elterjedéséhez.

A kötet utolsó fejezetét (8. fejezet) ismételten Miklósi Ádám jegyzi, aki e tanulmányában a megszaladási jelenségek lehetséges jövőjét tárgyalja, kitérve a kommunikáció fejlődésére (az internet és a mobiltelefon segítségével valós fizikai jelenlét nélkül is kommunikálhatunk másokkal, ez pedig kommunikáció megszaladását eredményezi), és annak káros következményeként a szociális viszonyok sekélyesebbé válására, valamint a plasztikai sebészeti beavatkozások megszaladására is, amely a technika fejlődését kihasználva igyekszik „szépséget” adni, ezáltal pedig befolyást gyakorolni az emberi párválasztásra. Miklósi szerint a globalizáció, és annak folyamányaként a kvázi közösségek kialakulása, a népesség drasztikus növekedése, a kapcsolatok fellazulása, az individualizmus megnövekedett értéke mind hozzájárulnak a megszaladási jelenségek felbukkanásához és növekvő számához.

A Fékevesztett evolúció bár meglehetősen sötét képet fest a jelenkor társadalmáról, egyúttal megoldási javaslatokat is kínál, hiszen a tanulmányok szerzői bemutatják az adott problémák megelőzését, illetve kezelését szolgáló lehetőségeket is. A tanulmányok végén így, ha vázlatosan is, de rendre megismerhetjük az egyes prevenció és intervenció stratégiák módszereit, főbb célkitűzéseit, valamint a megszaladási jelenségekhez köthető nehézségek jövőbeli megoldásának egyes elképzelési módjait is.

Kapitány-Fövény Máté